

UDK 323.15(436.6—863):342.725.3/7

Nekateri pravni vidiki položaja slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem

Tone Zorn*-Janko Pleterski**

I.

Razvid po avstrijski manjšinski zakonodaji kaže, da je dejanski položaj posameznih manjšin v Avstriji različen, za vse pa velja temeljna poteza, da so njihovi pripadniki pred zakonom sicer enakopravni, da pa ne avstrijski pravni sistem, ne dejanska politika nista usmerjena k zaščiti narodnostnih manjšin kot skupnosti in k njihovi ohranitvi. Kar se tiče pravnega položaja manjšin, očrtujejo pravice Slovencev na Koroškem in Štajerskem ter Hrvatov na Gradiščanskem določila avstrijske državne pogodbe (a. d. p.) z dne 15. maja 1955. Vendar pa so ostala manjšinska določila te pogodbe po ugotovitvi avstrijskega izvedenca dr. Theodorja Veiterja iz leta 1970 toliko kot neizpolnjena. Še največ je bilo na zakonodajnem področju storjenega za koroške Slovence, medtem ko niso bili na podlagi člena 7 a. d. p. za območje Gradiščanske do danes sprejeti še nobeni predpisi in tako tam vlada pravno stanje, kakršno je bilo pred letom 1938. Sploh nobenih narodnostnih pravic pa ne uživajo Slovenci v nekaterih obmejnih občinah Štajerske; avstrijska vlada in politika celo menita, da Slovencev tam sploh ni. Poleg tega žive v Avstriji kot nacionalne manjšine še Madžari na Gradiščanskem in Čehi na Dunaju. Za ti dve manjšini ni v državni pogodbi nobenih predpisov in veljajo zanje le obči ustavni predpisi.

Razen nakazanih razločkov glede pravnega položaja so vzrok za razlike v dejanskem položaju posameznih manjšin zgodovinske, politične in socialne okoliščine. Češka manjšina na Dunaju izvira iz migracijskih procesov v avstroogrski monarhiji in je čisto mestnega značaja. Madžarska manjšina je na Gradiščanskem po številu neznatna, popolnoma agrarnega značaja in ni nikoli imela posebne vloge v političnem življenju. Hrvatje na Gradiščanskem ne naseljujejo sklenjenega področja in žive v več izoliranih jezikovnih otokih, po socialnem sestavu pa so izrazito kmečko prebivalstvo. Politično so konservativni, kar pogojuje negativno stališče avstrijske socialne demokracije do gradiščanskih Hrvatov nasploh. Za Čeha pa velja, da se je velik del manjšine po drugi svetovni vojni odselil v ČSSR, preostanek pa se, vsaj po rezultatih uradnih ljudskih štetij, naglo asimilira. Med vsemi manjšinami so številčno najmočnejša skupina ko-

* Dr. Tone Zorn, znanstveni sodelavec Inštituta za narodnostna vprašanja 61000 Ljubljana, Cankarjeva 5.

** Dr. Janko Pleterski, redni univ. profesor na Filozofski fakulteti Univerze, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12.

roški Slovenci, čeprav skušajo Avstrijci to dejstvo večkrat zanikati ter postavljajo na prvo mesto gradišćanske Hrvate.

Poleg državne pogodbe zagotavljajo pravice manjšin v Avstriji še nekatera splošna pravna načela (tako člen 7 avstrijske ustave). Najstarejši pravni akt je znani člen 19 ustave iz leta 1867, ki je zagotavljal enakopravnost vseh narodnosti avstrijske polovice habsburške monarhije. Del avstrijske pravne znanosti je po drugi svetovni vojni sicer zanikal veljavnost tega člena v sedanjem pravnem redu. Vendar pa je večina zdajšnjih avstrijskih pravnikov nasprotnega mnenja. Pravna znanost je dalje ugotovila, da je člen 19 septembrske ustave še vedno veljaven in ga bo treba smiselno aplicirati na manjšine. Derogiran je le drugi odstavek tega člena, ki še ne pozna institucije državnega jezika (= nemščine). Določbe senžermenske mirovne pogodbe in tiste državne pogodbe iz leta 1955 po ugotovitvah avstrijske pravne znanosti ta člen le dopolnjujejo. Pri tem je pomembno, prvič, da je člen 19 ustave iz leta 1867 edini pravni predpis zadevajoč manjšine, ki je nastal na osnovi lastne avstrijske pobude in ima tako značaj politično moralne tehtnosti, in drugič, da so številne izvedbene določbe na njegovi osnovi še veljavne. Osnovna misel ureditve na temelju člena 19 je bila, da morajo plemena (zdaj manjšine) biti zaščitene kot take. Šele senžermenska pogodba (leta 1919) je temu dodala individualno pravico posameznega pripadnika manjšine na zaščito.

Čeprav je s prenehanjem Društva narodov odpadla možnost neposrednega postopka pred to mednarodno organizacijo v zaščito manjšin v Avstriji (člen 69), je mnenje avstrijske pravne znanosti pa tudi judikature, zlasti tudi ustavnega sodišča, da imajo člani 66—68 senžermenske mirovne pogodbe o položaju manjšin, slejkoprej svojo notranje-pravno pa tudi mednarodno veljavnost. Nadrobnejši pretres teh določil pokaže, da gre pri določitih za pravico vsakega državljana, ki ne govori nemško, do »primernih olajšav«, za pravico do uporabe lastnega jezika pred sodišči, za pravico do ustanovitve dobroteljskih, verskih in socialnih ustanov, šol in vzgojnih zavodov na lastne stroške ter za pravico, da v njih uporablja svoj jezik; gre torej za izrazito individualno pravo in individualno zaščito, ki je bila v večji meri posameznikom zagotovljena že po državnem temeljnem zakonu iz leta 1867 in še zlasti po njegovem členu 19.

Poleg splošnih določil o jezikovni enakopravnosti je iz materije senžermenske mirovne pogodbe opozoriti predvsem na določilo, da se »neglede na uvedbo enega državnega jezika... morajo državljanom, ki ne govorijo nemško, nuditi ustrezne olajšave pri uporabi njihovega jezika pred sodišči v besedi in pisavi«, kar je pravno pomenilo zoženje pravic tistim pripadnikom manjšine, ki so obvladovali jezik večinskega naroda. Še posebej je med določili senžermenske mirovne pogodbe podčrtati člen 68 (ostali člani, ki so se dotikali manjšinske problematike so bili 62—69); po katerem je bila Avstrija obvezana v »mestih in okrajih« z »razmeroma pomembnim številom« državljanov nemškega jezika skrbeti za »primerno olajšavo s tem, da bodo imeli pripadniki manjšine v ljudski šoli pouk v lastnem jeziku. Nadalje bo v mestih z razmeroma pomembnim številom

avstrijskih državljanov, ki pripadajo rasni, verski ali jezikovni manjšini, tem manjšinam zagotovljen primeren delež sredstev iz državnih, občinskih in drugih proračunov, ki bodo dana za vzgojne, verske, dobrodne namene.«

Za interpretacijo nakazanega določila sta avtentični samo francosko in angleško besedilo, kljub temu pa je po internem mnenju avstrijskega ustavnega sodišča avtentičen edinole nemški prevod. Analiza člena pokaže, da pri »mestih in okrajih« ne gre za upravno-pravne pojme avstrijskega prava, ampak za pojem pokrajine z razmeroma pomembnim številom državljanov drugega jezika. Po tem določilo imajo manjšine, pri katerih gre za »razmeroma pomembno število«, pravico do primerne deleža na proračunskih vsotah za vzgojne, verske ali dobrodne namene.

Za zdajšnjo avstrijsko zakonodajo izstopajo prizadevanja po zakonitvi določenega kvalificiranega minimuma pripadnikov manjšine kot pogoja za manjšinsko zaščito. V tej zvezi je nedvomno pokazati na interpretacijo pojma »razmeroma pomembno število«. Ta pojem — vsebovan je bil v vseh zaščitnih pogodbah po prvi svetovni vojni — ni bil nikoli preciziran niti ni bilo določeno kvalificirano minimalno število pripadnikov manjšine (odstotek) kot pogoj za uvedbo manjšinske zaščite. Tudi med Avstrijo in Češkoslovaško republiko, ki sta na podlagi členov 67 in 68 senžermenske pogodbe sklenili še posebno »brnsko pogodbo« 7. junija 1920 ni prišlo do sporazuma, niti do definicije tega pojma. Pač pa sta obe državi sklenili, da se bosta o pojmih »pomembno število«, »mesta in okraji« ter »primerne olajšave« sporazumeli kasneje, vendar do takega sporazuma ni nikoli prišlo. Sicer pa avstrijska pravna literatura (dr. Veiter) opozarja, da je bilo z državno pogodbo leta 1955 to določilo senžermenske mirovne pogodbe preseženo; to pa pomeni, da so tudi s tega stališča sedanja prizadevanja po zakonitvi določenega odstotka pripadnikov manjšine kot pogoja za uveljavitev manjšinske zakonodaje v bistvenem nasprotju z obstoječim avstrijskim pravnim redom ter s stališči podpisnic a. d. p.

Manjšinska zaščitna določila senžermenske pogodbe so dobila v času prve republike značaj avstrijskega zveznega ustavnega zakona.

Poleg tega ter a. d. p. določa položaj slovenske manjšine (in z njo ostalih manjšin) člen 8 avstrijske ustave, ki določa nemščino kot avstrijski državni jezik. Zadevno določilo se glasi: »Nemščina je brez škode za pravice, ki jih daje zvezna zakonodaja manjšinam, državni jezik republike«. Podobne formulacije o nemščini kot državnem jeziku imajo tudi avstrijske deželne ustave. Gradišćanska (člen 5) dobesedno povzema citirani člen 8 zvezne ustave. Še posebej zanimivi pa sta drugače enaki besedili koroške (člen 6) in štajerske (člen 5) deželne ustave, ki nadomeščata določilo o nemščini kot državnem jeziku s formulacijo o nemščini kot »poslovnem jeziku oblasti in uradov dežele« (Geschäftssprache der Behörden und Ämter des Landes). Gre torej za določilo, ki je za slovensko in jezikovno mešano področje dežele v nasprotju s členom 7 a. d. p., ki

predvideva v upravnih in sodnih okrajih Koroške, Gradiščanske in Štajerske s slovenskim, hrvaškim ali mešanim prebivalstvom pripustitev slovenskega ali hrvaškega jezika dodatno k nemškemu. V nasprotju z gradiščansko deželno ustavo koroška (in štajerska) formulacija nakazujeta nemščino kot izključni uradni jezik za območje deželnih oblasti in uradov, dopuščata pa uporabo slovenščine na občinskih uradih, ki po tamkajšnji ureditvi ne spadajo med deželne instance. Po dr. Veitru naj bi to dejstvo omogočilo, da so posamezne južnokoroške občine pred nekaj leti sprejele ob nemščini tudi slovenščino kot zunanji in notranji jezik (združena občina Pliberk, Sele in donedavno občini Bistrica pri Pliberku in Radiše). Sem naj bi spadalo tudi priporočilo koroškega deželnega glavarja z dne 19. avgusta 1968 vrsti južnokoroških občin o pripustitvi slovenščine v njihovo poslovanje (o tem kasneje). Kot vidimo gre za deželno ustavno določilo, ki je v popolnem nasprotju z določilom a. d. p. v celoti pa moramo reči, da so bilo opaziti na avstrijski strani prizadevanja po odpravi nakazane diskriminacije naših manjšin. Kaže se celo možnost, da bi v primeru, da bi bila z avstrijskim zveznim zakonom uveljavljena slovenščina kot dodatni uradni deželni jezik na območju južne Koroške, veljalo to dejstvo do spremembe deželne ustave le za avstrijske zvezne in ne za koroške deželne oblasti in urade.

Poleg splošnih načel formalne enakopravnosti, ki jih zajemajo določila senžermenske pogodbe ter a. d. p., zavezujejo Avstrijo tudi načela, ki so jih razvile mednarodne organizacije, katerih član je tudi Avstrija in ki se neposredno ali posredno tičejo manjšinske zaščite. Ta načela, ki so se izoblikovala v okviru Organizacije združenih narodov ter Evropskega sveta so vodilna tudi za izoblikovanje manjšinske zaščite v Avstriji, tudi če še niso postale obvezne pravne norme. Nakazana načela so v prvi vrsti Splošna deklaracija o človekovih pravicah OZN z dne 10. decembra 1948, Osnutek konvencije o gospodarskih, socialnih in kulturnih pravicah iz leta 1955, Konvencija o državljanskih pravicah iz leta 1955 (zlasti člena 25 in 26), Deklaracija o pravicah otroka z dne 20. novembra 1959 in sploh rezultati dela komisije ECOSOC za človekove pravice (podkomisija proti diskriminaciji in za zaščito manjšin). Posebno mesto ima v tem okviru Evropska konvencija za zaščito človekovih pravic in temeljnih svoboščin (objavljena v avstrijskem Bundesgesetzblattu št. 210/1958), ki je dobila veljavo notranjega avstrijskega ustavnega prava in ki zlasti s členom 14 določa enakopravnost nacionalnih pravic. Drug tak dokument je konvencija o preprečevanju rasne diskriminacije (pod tem pojmom je upoštevano tudi preprečevanje diskriminacij manjšin) z dne 7. marca 1966, ki jo je Avstrija podpisala šele leta 1972 (objava v Bundesgesetzblattu, št. 377/1972). Pri konvenciji gre za dogovor, ki je — gledano s stališča a. d. p. — usklajen z znanim odstavkom 5 člena 7 te pogodbe o prepovedi delovanja organizacij, ki merijo na to, da bi odvzele slovenskemu prebivalstvu njegov značaj in manjšinske pravice. Konvencija tudi določa, da morajo podpisnice s posebno zakonodajo preprečevati take diskriminacije,

bodisi da jo izvajajo »osebe, skupine ali organizacije«. Kot je videti je konvencija v tem pogledu širša od odstavka 5 člena 7 a. d. p.

Dalje je treba omeniti še naslednje mednarodne dogovore: protokol št. 4 Evropskega sveta, ratificiran v Avstriji z objavo v zveznem zakonskem listu št. 434/1969, konvencijo OZN o preprečevanju in kaznovanju genocida z dne 9. decembra 1948, ki jo je Avstrija ratificirala šele leta 1958 (objavljeno v avstrijskem uradnem listu št. 91/1959) ter člen 27 Mednarodne konvencije o državljanskih pravicah, sprejete v Združenih narodih 16. decembra 1966 (konvencije Avstrija še ni ratificirala). Pri konvenciji o državljanskih in političnih pravicah in osnutku konvencije o gospodarskih, socialnih in kulturnih pravicah obe preambuli ugotavljata, da posameznik ni samo upravičen uveljavljati svoje pravice, marveč da je zaradi dolžnosti do drugih posameznikov in skupnosti, kateri pripada, tudi dolžan prizadevati se za splošno uveljavljanje in spoštovanje pravic, priznanih v konvencijah. Seveda to lahko stori le tedaj, če te pravice najprej zahteva tudi za svojo osebo. Posamezniku se v sodobni družbi obenem s pravico nalaga tudi dolžnost to pravico uveljavljati, zakonodajalec pa mora to dolžnost upoštevati. To velja tudi in še posebno za pravice manjšin, ki v načrtu konvencije (člen 25 in 26) nastopajo kot pravice posameznika in pravice skupnosti manjšine.

II.

Med mednarodnopravno sprejetimi določili a. d. p. z dne 15. maja 1955, ki naj zagotovijo narodnostne pravice slovenski in hrvaški skupnosti v Avstriji, je na prvem mestu člen 7 a. d. p. Značilno pa je dejstvo, da je avstrijska zakonodaja v nasprotju z ostalimi podpisnicami te pogodbe izvedbo člena 7, ki bi moral pravice manjšine še utrditi, vzela za povod, da je splošno obvezno šolsko ureditev iz leta 1945, ureditev, ki je bila sprejeta kot rezultat antifašističnega boja proti genocidni politiki nemškega nacizma in njegovih koroških predhodnikov, likvidirala ter staturirala nemško šolo kot osnovni tip ljudske šole na južnem Koroškem, dvojezičnost pa dopustila le kot izjemno obliko pouka, ki naj se izvaja le na osebno zahtevo staršev. Podobno je bila izvedba člena 7 povod za zoženje pravic slovenskega jezika v upravi in sodstvu. V nasprotju s prvotnim načelnim tolmačenjem avstrijskega vrhovnega sodišča, da so določbe člena 7 veljavne neposredno, brez posebne zakonodaje, in da slovenski in hrvaški manjšini dajejo pravico nastopati pred upravnimi in sodnimi oblastmi na svojem področju v lastnem jeziku in to neposredno (brez tolmača), je pozneje isto sodišče menilo, da je izvedbena zakonodaja potrebna. Ne na Koroškem ne na Gradiščanskem še ni zakona o dopustnosti slovenščine pri upravnih oblasteh. Formalno izvedbo člena 7 je avstrijska zakonodaja celo izrabila za to, da je bistveno zožila dotedanje formalne in dejanske pravice slovenske in hrvaške manjšine, kar je nedvomno močno omajalo zaupanje v avstrijski pravni red. Slednje dokazuje

tudi usoda zakona o dvojezičnih krajevnih napisih iz julija 1972. — V nasprotju s Koroško ni prišlo po letu 1955 do bistvenih sprememb v položaju gradiščanskih Hrvatov, saj ni bil doslej člen 7 državne pogodbe izveden s kakim posebnim zakonom.

V celoti so bili iz materije člena 7 državne pogodbe sprejeti za Koroško naslednji zakonski in ostali ukrepi:

— prvi ukrep po podpisu državne pogodbe maja 1955 je bilo interno navodilo urada koroške deželne vlade z dne 8. avgusta 1955 k točki 3 člena 7 državne pogodbe o sprejemanju slovenskih vlog na dvojezičnem območju dvojezičnih okrajev Velikovec, Celovec-dežela, Beljak-dežela in Šmohor (navodilo, ki ga ni nihče izvajal je postalo znano šele po posredni poti z objavo v glasilu avstrijske lige za človekove pravice *Das Menschenrecht*, 1969, št. 3).

— Z odlokom prosvetnega ministra z dne 1. julija 1957 je bila ustanovljena gimnazija za Slovence v Celovcu.

— Dne 22. septembra 1958 je izdal predsednik koroškega deželnega šolskega sveta znani odlok o odjavah od dotedaj obveznega dvojezičnega pouka na južnokoroških ljudskih šolah.

— Dne 19. marca 1959 je dunajski parlament sprejel dva manjšinska zakona. Prvi je šolski zakon, ki je uzakonil odlok predsednika koroškega deželnega šolskega sveta z dne 22. septembra 1958 ter manjšinski zakon o pripustitvi slovenskega jezika kot pomožnega jezika pred sodiščem v treh sodnih okrajih južne Koroške (od dotedanjih devetih). Zakona sta tudi uzakonila zahtevo nemških nacionalistov po takoimenovanem »ugotavljanju« slovenske manjšine.

— Dne 15. decembra 1960. leta je izdalo prosvetno ministrstvo odlok o ustanovitvi slovenske nadzorne oblasti pri deželnem šolskem svetu za Koroško.

— Odredba koroškega deželnega šolskega sveta z dne 15. februarja 1965 je z dodatnim določilom k učnemu načrtu za osnovne šole dopustila ob angleščini kot alternativni fakultativni tuji jezik tudi slovenščino.

— Dne 27. septembra 1965 je izšla odredba koroškega deželnega šolskega sveta o ureditvi osnovnošolskega učnega načrta v smislu manjšinskega zakona.

— Dne 19. avgusta 1968 je izdala direkcija koroških deželnih uradov okrajnim glavarstvom Šmohor, Beljak-dežela, Celovec-dežela in Velikovec priporočilo o sprejemanju slovenskih ustnih vlog (s tolmačem); priporočilo je bilo poslano tudi agrarnim oblastem za okraja Celovec in Beljak ter vodjem deželne in gospodarske inšpekcije.

— Dne 3. septembra 1968 je koroški deželni glavar priporočil 52 južnokoroškim občinam naj upoštevajo slovenski jezik v okviru občinskih uprav.

— Dne 8. oktobra 1968 je ministrski svet na Dunaju sklenil, naj pristojni ministri opozore podrejene, da so dolžni na dvojezičnem ozemlju

sprejemati slovenske vloge; vloge se imajo prevesti na uradne stroške v nemščino. Na zahtevo prizadete stranke je odgovoru priložiti slovenski prevod. Po posredni poti objavljeni podatki (list *Kleine Zeitung*, 11. januarja 1973) kažejo, da je večina ministrstev izpolnila ta sklep, vendar je manjšina o dani možnosti izvedela le posredno, iz tiska.

— Konec leta 1970 je bil nastavljen v okviru koroške deželne vlade izvedenec za manjšinska vprašanja (dr. G. Baumann).

— Leta 1971 je bila priznana dotedaj zasebni slovenski kmetijski šoli v Podravljah pravica javnosti; država je tudi prevzela del stroškov za to šolo.

— Dne 6. julija 1972 je dunajski parlament sprejel zakon o uvedbi dvojezičnih »topografskih« napisih v 205 krajih južne Koroške.

— Konec leta 1973 so deželne šolske oblasti dovolile slovenskim šolskim sestram v Št. Jakobu v Rožu, da lahko priključijo dosedanji enoletni gospodinjski šoli še triletno strokovno šolo za ženske poklice.

— V začetku leta 1974 je začel pri uradu koroške deželne vlade z delom nov referat, imenovan urad za informacijo in posvetovanje slovenske narodnostne skupnosti na Koroškem, povezan z referatom za slovensko ljudsko prosveto. Po poročilih tiska je bil urad pridružen kulturnemu oddelku deželne vlade. Za vodjo novega urada je bil imenovan vladni svetnik dr. Pavle Apovnik, istočasni referent za slovensko ljudsko prosveto pri uradu deželne vlade. Že aprila meseca pa je novi koroški deželni glavar Leopold Wagner sistiral delokrog tega referata ter njegovo delovno območje povezal s sklepi medstrankarskih razgovorov večinskih političnih strank na Koroškem. Tako je ustanovitev referata ostala v glavnem na papirju.

O dosedanji manjšinski zakonodaji za Koroško naj opozorimo na dve očni, podani na avstrijski strani 1966 in 1970 leta. Prva je opozorilo vidnega avstrijskega pravnika dr. Felixa Ermacore, tudi večletnega zastopnika republike Avstrije v podkomisiji OZN za zaščito manjšin in preprečevanje diskriminacij in izvedenca za južnotirolsko vprašanje, da je prišlo v Avstriji zaradi prakse, ustvarjene z dolgoletnim sistemom dotratne koalicije večinskih političnih strank (ljudske in socialistične), do cele vrste pojavov, ki so v nasprotju z ustavo. Med take pojave je naštel tudi pomanjkljivo izvajanje člena 7 državne pogodbe: »Iz teh nasprotij zvezni ustavi izhaja, da so tudi nekateri aspekti dosedanjega dela parlamenta protiustavni in sicer: ... e) neizvedba člena 7 državne pogodbe zaradi vseh mogočih nacionalističnih razlogov in sicer kot kršitev pravnega načela (*pacta sunt servanda*)« (*Salzburger Nachrichten* 22. marca 1966). Že omenjeno opozorilo drugega avstrijskega izvedenca dr. Veiterja pa je določnejše, saj je ob pretresu poveljne avstrijske manjšinske zakonodaje štiri leta kasneje ugotovil, da je člen 7 državne pogodbe še petnajst let po podpisu te pogodbe »ostal toliko kot neizpolnjen« (so gut wie unerfüllt geblieben«; *Das Recht der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich*, Wien — Stuttgart 1970, str. XXV).

III.

Kot je znano, je bil v ozadju odprave obvezne dvojezične šole na Koroškem izključno nastop nemških koroških nacionalistov in njihovih organizacij (predvsem Kärntner Heimatdiensta). Posledica tega nastopa je bila marca 1959 sprejem šolskega zakona, ki je sankcioniral odpravo dotedanje dvojezične šolske ureditve. Od tega časa dalje dejansko uživa pravico in ugodnost osnovnega pouka v materinščini le majhen odstotek otrok s slovenskim družinskim jezikom. V celem sta najmanj dve tretjini šolarjev prikrajšani za to pravico in ugodnost in prihajajo v položaj, ki ga memorandum OZN o diskriminaciji takole označuje: »Če se otrok šola v jeziku, ki ni njegov materinski jezik, lahko to pomeni, da ni deležen ravnanja na osnovi enakopravnosti s tistimi otroki, ki se šolajo v svojem materinskem jeziku« (The main types and causes of discrimination, New York, 1949, str. 3). Poleg tega je to čisto gotovo kršenje pedagoškega načela, ki ga proglašča UNESCO: »Aksiomatično je, da je najboljšo sredstvo pouka otroka njegov materinski jezik« (UNESCO, 1953).

Po dostopnih podatkih je z odpravo obvezne dvojezične šole ter z institucijo prijavljanja k dvojezičnemu pouku izgubilo možnost šolanja tudi v materinščini v šolskem letu 1958/59 56,56 % vseh slovenskih otrok. Kasneje je ta procent še padel (v šolskem letu 1960/61 je npr. obiskovalo pouk v slovenski materinščini kakih 37,8 % slovenskih otrok). Število k dvojezičnemu pouku prijavljenih učencev do šolskega leta 1971/72 daje naslednja tabela):

Dvojezične šole in prijavljeni otroci:
(1.—3. šolska stopnja)

Šolsko leto	Okraj Smohor		Okraj Beljak-okolica		Okraj Cel.-okolica		Okraj Velikovec	
	šole	učenci	šole	učenci	šole	učenci	šole	učenci
1961/62	6	2	25	187	23	269	44	565
1962/63	6	1	25	174	23	245	44	558
1963/64	6	1	25	171	23	236	44	622
1964/65	6	—	25	189	21	249	44	607
1965/66	6	4	25	201	22	272	44	598
1966/67	6	7	25	193	22	263	44	602
1968/69	2	7	21	173	19	281	34	552
1971/72	1	4	19	204	17	324	32	577

Pri objavi statističnih rezultatov leta 1972 se je v rubriki o prijavih otrok k dvojezičnemu pouku prvič pojavila kolona, ki prikazuje število šol in učencev na četrti šolski stopnji. V šolskem letu 1971/72 je bilo na vsem Koroškem 66 šol s četrto šolsko stopnjo, kjer se je poučevalo v slo-

venščini, skupaj pa je bilo 372 učencev. Od tega je v okraju Celovec-okolica 19 šol in 66 učencev in v okraju Velikovec 32 šol z 202 učencema. Poleg tega je obiskovalo na glavnih šolah pouk slovenskega jezika nadaljnjih 376 učencev.

Ob manjšinskem šolskem zakonu se odpira dejstvo, da skrb za to, da naj starši s prijavi zagotovijo, da bodo otroci res polnoštevilno deležni pouka v materinščini, ne more biti samo stvar manjšine oziroma njenih interesnih organizacij, ampak tudi stvar državnih oblasti in organov. Iz načela, ki izhaja iz člena 19 septembrske ustave iz leta 1867, da ima pleme (manjšina) enako idealno težo kot vsako drugo (večinsko), izvira enaka dolžnost države skrbeti za enako upoštevanje jezika manjšine v pouku. Z uzakonitvijo takoimenovane »pravice staršev« je zakonodajalec formalno in dejansko zagotovil izključno nemški pouk otrokom z nemško materinščino, čeprav bi morala biti dolžnost izvršnih organov oblasti, da na osnovi zakona z enako vneto in pazljivostjo skrbe za to, da bi bila takšna pravica dejansko zagotovljena tudi otrokom s slovensko materinščino. Država bi morala na tem področju s pozitivno zakonodajo pokazati, da prisoja dejanskemu izrabljanju pravice staršev na slovenski pouk za svoje otroke pozitivno vrednost in to kot dejanju, ki ima mesto v dobri in normalni avstrijski državljanski vzgoji. Država bi morala starše opozoriti, da je treba pod pravico razumeti *dolžnost* do upoštevanja svoje faktične narodne pripadnosti, oziroma da niso upravičeni kratiti svojim otrokom pravice do osnovne vzgoje v materinščini. S tem bi bil dan en element, da bi se postopno popravilo dosedanje stanje, ko pogoj prijavljanja deluje popolnoma očitno v smeri asimilacije manjšine. Edino s pozitivno akcijo države v smeri pospeševanja prijavljanja otrok s slovensko materinščino k slovenskemu oziroma dvojezičnemu pouku lahko država izpolnjuje svojo dolžnost kot varuh interesov vseh svojih državljanov, neglede na narodnost in se lahko izogne kršenju splošnega pravila, ki izvira iz avstrijskega sistema manjšinske zaščite in ki ga je avstrijski član Evropske komisije za človekove pravice in avstrijski predstavnik v OZN definiral takole: »Prepoved državi, da bi vodila k direktni ali indirektni asimilaciji manjšine v večino« (Ermacora: Handbuch der Grundfreiheiten und der Menschenrechte, Wien 1963, str. 535).

Posebej je opozoriti, da avstrijska stran ni s področja drugega odstavka člena 7 a. d. p. poleg manjšinskega šolskega zakona sprejela nobenih novih osnovnih zakonskih predpisov za potrebe manjšine. 25. julija 1962 sta bila sicer sprejeta dva zvezna zakona, ki sta reformirala osnovno in srednjo šolstvo in zlasti z uvedbo obveznega devetega šolskega učnega leta (politehnični tečaj) prizadela tudi manjšino, vendar se v svojih določbah nista dotikala manjšine.

Sprejetih je bilo v tem času nekaj novih predpisov oziroma deželnih zakonov, s katerimi so oblasti izvajale posamezne določbe manjšinskega šolskega zakona iz leta 1959. Najstarejše je bilo posebno *pojasnilo* deželnega šolskega sveta v šolskem letu 1960/61 o sprejemnem izpitu za prve letnike učiteljskega v Celovcu. Po obvestilu morajo dijaki, ki poznajo slo-

venski jezik in ki žele od prvega do petega letnika namesto angleščine obiskovati slovenščino kot obvezni jezik in si pridobiti kvalifikacijo za pouk na dvojezičnih šolah, napraviti izpit ustno in pismeno iz slovenščine. V ta namen morajo že pri prijavi k sprejemnemu izpitu predložiti potrdilo staršev, da se s tem strinjajo (Verordnungsblatt für das Schulwesen in Kärnten, 1960, str. 22).

15. decembra 1960 je zvezno prosvetno ministrstvo odobrilo na predlog deželnega šolskega sveta za Koroško ustanovitev šolske nadzorne oblasti za slovenski pouk pri deželnem šolskem svetu za Koroško v smislu člena 31 manjšinskega šolskega zakona za Koroško (Verordnungsblatt, 1961, str. 1).

Na pobudo slovenskih organizacij na Koroškem je zvezno prosvetno ministrstvo dne 10. junija 1963 sporočilo, da je na glasbeno-pedagoški gimnaziji v Celovcu slovenščina bila sprejeta kot relativno obvezni predmet v učni načrt in sicer kot eden živih tujih jezikov.

V izvajanju paragrafov 8, 14 in 17 novega zveznega zakona o šolskem nadzorstvu iz leta 1962 je koroški deželni zbor 18. decembra 1963 sprejel deželni zakon o deželnem šolskem svetu in okrajnih šolskih svetih (Landes-Schulaufsichtsgesetz). V smislu določb zveznega zakona deli tudi deželni zbor člane šolskega sveta in pa okrajnih šolskih svetov v dve kategoriji: v člane z odločujočo glasovalno pravico in v člane s posvetovalnim glasom. Zakon predvideva tudi predstavnike manjšine v deželnem oziroma v okrajnih šolskih svetih, vendar jih uvršča med tiste, ki imajo zgolj posvetovalno pravico. Čeprav zvezni zakon ne predvideva, da bi člane z odločujočo glasovalno pravico bilo treba izbrati samo po strankarski pripadnosti in v sorazmerju z zastopanostjo posamezne stranke v deželnem zboru, je deželni šolski zakon ta mesta v deželnem in v okrajnih šolskih svetih pridržal le strankam, ki so zastopane v deželnem zboru. Ker koroški Slovenci nimajo nikakega na samostojni listi izvoljenega deželnega poslanca, tudi ne morejo imeti v deželnem šolskem svetu svojega predstavnika z odločujočo glasovalno pravico. Predstavnštvo manjšine v šolskih svetih je po deželnem zakonu izenačeno s predstavnštvom obeh cerkva, katoliške in evangelske, poleg tega pa še s predstavniki zbornice za delavce in nameščence, zbornice za trgovino in industrijo, zbornice za kmetijstvo in gozdarstvo in pa zbornice za kmetijske delavce. Medtem ko našeti cerkvi in pa interesne organizacije same določajo, kdo jih bo predstavljal v deželnem šolskem svetu, je slovenska manjšina postavljena v slabši položaj, saj njenega predstavnika ne imenujejo manjšinske organizacije same, ampak ga izbere in imenuje kar deželna vlada. Deželna vlada pri tem ni formalno vezana na noben predlog. Isto velja tudi za predstavnike slovenske manjšine v okrajnih šolskih svetih. To pomeni, da je v tem primeru vlogo pravnega predstavnika slovenske manjšine na Koroškem formalno in faktično prevzela koroška deželna vlada, s čimer je ustvarjen pomemben precedenčni primer v problematiki pravnega predstavnštva manjšine. F. Ermacora, ki je doslej o tej problematiki najtemeljiteje pisal, ugotavlja, da manjšinska zaščitna zakonodaja na Koro-

škem ne prizadeva le posameznih pripadnikov manjšine, ampak tudi skupnost manjšine, ki pa doslej pravno še ni bila konstituirana kot interesna skupnost. Med različnimi možnostmi je predvidel tudi to, da vlogo pravnega predstavnika manjšine kot celote prevzame deželna ali celo zvezna vlada (Handbuch, str. 547—548, 550).

15. februarja 1965 je koroški deželni šolski svet izdal odlok, ki ga formalno sicer ni šteti med ukrepe s področja manjšinske zaščite, ki pa dejansko vendarle posredno zadeva položaj manjšine. Gre namreč za določilo po katerem je bilo glede učnega načrta koroških glavnih šol določeno, da je v glavnih šolah, ki leže na območju veljavnosti koroškega manjšinskega šolskega zakona iz leta 1959, mogoče namesto predpisanega tujega jezika (angleščine) izbrati kot relativno obvezen predmet tudi slovenščino. Odlok izrecno omenja, da s tem niso prizadete določbe manjšinskega šolskega zakona iz leta 1959 glede glavnih šol, za katere je potrebna posebna prijava v smislu manjšinskega šolskega zakona. Po novem predpisu pa se je slovenskim otrokom odprla možnost, da dobe vsaj minimalni pouk materinščine, čeprav pod naslovom tujega živega jezika. Kolikor je znano, je to možnost uporabilo precej učencev, obenem pa se s tem ne izpostavljajo pritisku nemško nacionalnih krogov kot je to v primeru tistih učencev, ki so k slovenskemu pouku prijavljeni po določbah manjšinskega šolskega zakona. Po sporazumu deželnega šolskega sveta z deželno vlado je bilo sklenjeno, da se pouk slovenščine za tiste učence, ki so si ga izbrali kot relativno obvezni predmet namesto angleščine, izvaja skupaj s poukom slovenščine za tiste učence, ki so k slovenskemu pouku priglášeni po manjšinskem šolskem zakonu. Nastaja vprašanje, ali s tem ne nastaja škoda za učence, ki so k slovenskemu pouku priglášeni po manjšinskem zakonu, saj so to učenci ki so že vsa leta doslej bili deležni dvojezičnega pouka, medtem ko so učenci, ki imajo slovenščino kot alternativni obvezni predmet namesto angleščine kot tujega jezika, formalno obravnavani kot začetniki v tujem jeziku in bi potem slovenski jezik tudi oni morali začenjati od osnove.

Deželni šolski svet je 27. septembra 1965 izdal odlok, ki določa začasni urnik oziroma predmetnik za dvojezične šole v smislu manjšinskega šolskega zakona. Urnik oziroma predmetnik je bil uveljavljen že v šolskem letu 1965/66. Dolej namreč za dvojezične oddelke na južnokoroških osnovnih šolah sploh ni bilo nobenega veljavnega urnika in so učitelji postopali po svojih preudarkih. 24. maja 1966 je sledila posebna uredba avstrijskega prosvetnega ministrstva, ki je zajela učne načrte za manjšinsko šolstvo na Koroškem in Gradiščanskem.

Odlok deželnega šolskega sveta o izvajanju zakona o obvezni šoli (Bundesgesetzblatt št. 241/62), objavljen 27. junija 1966 v Verordnungsblattu koroškega deželnega šolskega sveta, na manjšinskem področju priporoča prijavo učenca k dvojezičnemu pouku že pri vpisu in ne šele pri vstopu v ljudsko šolo. Odlok nadalje poudarja, da manjšinski šolski zakon za Koroško ne predvideva nobene posebne šole (šolske razrede, šolske oddelke) za učence, prijavljene k dvojezičnemu pouku.

Z uredbo z dne 27. decembra 1966 je koroški deželni šolski svet izdal dodatno določilo k učnemu načrtu za privatno slovensko gospodinjsko šolo v Št. Jakobu v Rožu. Uredba je izšla v Verordnungsblattu dne 31. marca 1967. V isti številki je objavljeno še tolmačenje deželnega šolskega sveta o vpisih slovenščine kot učnega predmeta na ustreznih spričevalih. Po tolmačenju je treba slovenščino posebej vnesti v spričevala, v nekaterih primerih namesto angleščine (ob prečrtanju rubrike Lebende Fremdsprache: Englisch).

18. novembra 1971 so izšli začasni predpisi za polaganje zrelostnega izpita na gimnaziji za Slovence v Celovcu; nanašajo se predvsem na vlogo slovenščine pri tem izpitu.

Koroški deželni šolski svet je 23. junija 1972 sprejel smernice o delu na splošno izobraževalnih obveznih šolah v šolskem letu 1972/73. Po teh smernicah se za k dvojezičnemu pouku prijavljene učence na ljudskih in glavnih šolah, oziroma za tiste učence, ki imajo slovenščino kot alternativni drugi jezik, mora sorazmerno upoštevati slovenski jezik. Dalje je treba posvečati potrebno pozornost na vseh stopnjah vzgojnim in učnim nalogam iz slovenščine.

Iz šolskega področja je treba opozoriti še na prizadevanja, po katerih naj bi se omejila z zakonom predpisana usposobljenost za pouk slovenskega jezika za ravnatelje tistih južnokoroških šol na katerih trenutno ni prijavitelcev k dvojezičnemu pouku. V celoti gre pri tem koroškem predlogu vladi za zahtevo, ki bi še bolj utesnila obstoječe dvojezično šolstvo na območju južne Koroške (prvič je bila zahteva postavljena leta 1969) in ki so jo podprle vse vodilne koroške politične strukture (vključno deželni glavar). V nasprotju s koroškimi pobudniki pa je marca 1972 doživel koroški predlog začasno zavrnitev prosvetnega ministrstva in to v tem smislu, da se tak predlog »po obstoječih okoliščinah« ne more zagovarjati.

IV.

Drugo obsežno področje člena 7 se nanaša na enakopravnost slovenskega jezika na Koroškem. V mislih imamo določilo, po katerem je v upravnih in sodnih okrajih Koroške, Gradišćanske in Štajerske s slovenskim, hrvaškim ali mešanim prebivalstvom slovenski in hrvaški jezik dopuščen kot uradni jezik dodatno k nemškemu. Tako kot na šolskem področju je avstrijska izvedbena zakonodaja služila tudi pri uveljavljanju tega določila za zožitev pravic slovenske skupnosti. Znano je, da so s tem zakonom izgubili pripadniki manjšine možnost nastopanja (s tolmačem) v materinščini v šestih (od dotodaj devetih) sodnih okrajih. Z zakonom, sprejetim marca 1959 je bila uporaba slovenskega jezika pred sodišči omejena le na tri sodne okraje: Pliberk, Železna Kapla in Borovlje. Za morebitno razširitev veljavnosti zakona pa je zakonodajalec tako kot na šolskem področju predvidel posebno »ugotavljanje« slovenske manjšine. Poleg tega sodna praksa v naštetih sodnih okrajih le izjemoma upošteva

slovenščino in to le kot pomožni jezik (s tolmačem) na posebno zahtevo prizadete stranke. Odprto je tudi vprašanje stroškov za razširitev postopka s prevajanjem (kolikor je znano skušajo povečane stroške prevaliti na slovensko stranko). V celoti gre pri zakonu o upoštevanju slovenščine pred sodišči za ukrep, ki po avstrijskih interpretacijah celotnostno izpolnjuje zadevno določilo člena 7, dejansko pa zakon predstavlja izraziti diskriminacijski ukrep, s katerim se ne le uvaja »ugotavljanje« manjšine, ampak tudi bistveno omejuje njene pravice pri uveljavljanju slovenskega jezika pred sodišči. Sodišča večkrat celo nočejo zagotoviti slovenski stranki nastopa v materinščini in to z utemeljevanjem, da prizadeti obvlada nemški jezik, kot da pri uveljavljanju pravice nastopati v materinščini ne bi bila to elementarna pravica pripadnika slovenske skupnosti, podkrepljena z mednarodnimi obvezami druge avstrijske republike!

Da bi dosegla priznanje pravic slovenskega jezika tudi v odpravljenih šestih sodnih okrajih, je Zveza slovenskih organizacij na Koroškem napravila v primeru koroškega Slovenca Boštjana Izopa, ki so mu sodne inštanice onemogočile nastop v slovenskem jeziku pred okrajnim sodiščem v Rožeku, leta 1960 pritožbo na Evropski svet v Strassburgu. Po daljši obravnavi pred tem evropskim forumom je bila Izopova pritožba iz formalnih vzrokov sicer zavržena, vendar je bila pozitivna v toliko, da je v svoji utemeljitvi razsodbe evropsko sodišče več ali manj priznalo upravičenost zahteve manjšine, da mora veljati slovenščina pri vseh sodiščih na področju, kjer živi slovensko prebivalstvo.

Poleg tega je pred razpravo o južnotirolskem vprašanju pred Združenimi narodi (to je avstrijski tisk javno priznal) avstrijska vlada 20. septembra 1960 obravnavala osnutek zakona o slovenščini kot uradnem jeziku pri koroških upravnih oblasteh in ga sklenila predlagati parlamentu v odobritev. Po osnutku bi bila slovenščina v občevanju med prebivalstvom in uradi dopuščena pri vseh državnih, deželnih in občinskih upravnih uradih ter socialnih ustanovah določenega ozemlja oziroma pri tistih, ki so pristojne za to ozemlje. Vse pismene vloge bi bile po tem zakonu lahko napisane v slovenščini in bi bile prevedene v nemščino na uradne stroške. Tudi ustne izjave bi bilo treba po tem zakonu protokolirati v slovenskem jeziku, pri razpravah pa bi moral prevajati pristojni uradnik ali posebej določeni tolmač. Uradni odgovori na vloge, pisane v slovenščini, bi morali biti opremljeni s prevodom v slovenskem jeziku, prepisi osebnih dokumentov pa bi bili na zahtevo stranke izstavljeni v slovenščini, medtem ko bi šolska spričevala vsebovala na željo posameznika poleg nemškega besedila tudi delni prevod v slovenski jezik. Izrecno je bilo poudarjeno, da gre pri slovenščini le za dodatni uradni jezik, medtem ko se vsi akti poslovanja opravljajo v nemščini. Iz celotnega osnutka je videti, da bi slovenski jezik po nakazanem zakonu ne imel značaja enakopravnega uradnega jezika, ampak le pomožnega jezika; predvsem pa tudi ta zakon — kot že zakon o uporabi slovenščine pred sodišči — ne bi zagotavljal direktnega stika slovenske stranke z upravno oblastjo, ampak bi predvideval le institucijo tolmača. Kar se tiče teritorialne veljavnosti

zakona, je bilo že pri šolskem ter sodnem zakonu v načelu predvideno, da se bo teritorialna veljavnost zakona ravnala po rezultatih ugotavljanja manjšine, ki ga bo treba izvesti. Začasno pa naj bi zakon veljal na tistem območju, kjer so delovale dvojezične šole v začetku šolskega leta 1958/59, torej na tistem območju, na katerem provizorično velja tudi sedanji manjšinski šolski zakon. V primerjavi s sedanjim veljavnim zakonom o slovenščini na sodiščih, ki za provizorično območje veljavnosti ne jemlje ozemlja dvojezičnih šol, ampak našteje le tri sodne okraje od devetih, ki prihajajo v poštev, je bil seveda osnutek o slovenščini pri upravnih oblasteh veliko ugodnejši. Ravno to pa je bilo poglobitna točka, ki so jo napadali nemško nacionalistični krogi in spričo katerih je potem osnutek tudi obtičal.

Pač pa je vlada kanclerja dr. Klause (član ljudske stranke) pripravila 1967. leta nov zakonski osnutek o uporabi slovenščine pred zadevnimi upravnimi oblastmi. Osnutek je obsegal dvanajst členov, ki bi določili območje njegove veljavnosti, se dotikali vodenja personalnih knjig, uporabe slovenščine pri razpravah pa tudi vprašanja dvojezičnih topografskih napisov. O vprašanju teritorialne veljavnosti je prvi člen osnutka določal: »Določila . . . tega zveznega zakona veljajo za občinske urade, ki imajo svoj sedež v eni občin političnih okrajev Šmohor, Celovec-dežela, Beljak-dežela ali Velikovec in se imajo uporabiti pod naslednjimi pogoji: na zahtevo tretjine članov občinskega sveta kake občine . . . je treba izvesti referendum. Če najmanj tretjina oddanih glasov zahteva uporabo določb tega zveznega zakona v dotični občini, potem mora deželni glavar ta rezultat ugotoviti z razglasom«. V kolikor bi bil po takem postopku zakon uveljavljen v tretjini občin prizadetega političnega okraja, potem bi veljala njegova določila tudi za pristojne osrednje in deželne organe s sedežem v eni občin takega okraja. Člen drugi Klausovega osnutka je določal, da je treba pri predložitvi slovenske vloge prizadetemu uradu vlogo »takoј prevesti ali pustiti prevesti«. Pri vrnitvi bi moral biti vlogi priložen prevod v nemškem jeziku. Osnutek je predvideval uporabo slovenščine pri ustnih razpravah in zaslišanjih, v kolikor pa bi nastopal pri tem pooblaščenec, bi moral imeti pismeno pooblastilo. Po točki osem Klausovega osnutka bi se morale personalne (matične) knjige še nadalje voditi v nemščini.

Posebno zanimiv je bil enajsti člen osnutka. Celovška *Kleine Zeitung* (23. maja 1967, št. 107) ga je povzela takole: »Označbe in napise topografske narave, v kolikor so po zakonu predpisani, je napisati oziroma nadomestiti v občinah, v katerih veljajo določila tega zveznega zakona v nemščini in dodatno s slovenskimi oznakami, običajnimi v času, ko je pričela veljati državna pogodba o vzpostavitvi neodvisne in demokratične Avstrije . . . Razlike v stopnji in velikosti črk niso dopustne«.

Kot vidimo se je osnutek omejeval izključno na materijo tistega dela člena 7 državne pogodbe, ki zagotavlja enakopravnost slovenščine ter uvedbo dvojezičnih topografskih napisov v sodnih in upravnih okrajih južne Koroške s slovenskim in mešanim prebivalstvom. In v kolikšni meri

je Klausov osnutek ustrezal določilom državne pogodbe? Predvsem je v nasprotju s to pogodbo zavračal neposredno uveljavitev predvidenih določil na vsem slovenskem in jezikovno mešanem območju Koroške. Izvedba zakona naj bi bila posredna in pogojena s posebnim dvostopenjskim glasovanjem. V nasprotju z demokratičnim pristopom reševanja manjšinskega vprašanja naj bi o njegovi uveljavitvi odločalo predvsem strankarsko razmerje v posameznih občinskih svetih zastopanih političnih strank, osveščenost posameznih političnih mandatarjev ter odnos posameznih političnih strank do slovenskega vprašanja. Poleg tega je osnutek uvajal princip posebnega kvalificiranega minimuma najprej tretjine glasovalcev posamezne občine (minimum bi tako znašal nad 30 %!) kot pogoja uveljavitve novega zakona, poleg tega pa bi imelo tako glasovanje značaj plebiscitnega odločanja z vsemi posledicami vred, saj je vprašljivo, če bi se po izkušnjah preteklosti mogli upravičenci nepristransko izjaviti v korist manjšine (to bi veljalo tudi za Slovence!), tako da bi tudi iz tega zornega kota vodil zakon k diskriminaciji manjšine. Dalje bi izvedba zakona uvajala pravno negotovost, saj bi utegnila drugačna sestava občinskega sveta voditi do drugačnih sklepov, se pravi, do odprave enakopravnosti slovenskega jezika, in dvojezičnih topografskih napisov (kjer bi bili ti eventualno uveljavljeni).

V celoti pa je osnutek ovračal dejstvo, da je bil podpisnicam avstrijske državne pogodbe, torej tudi Avstriji, v času pogovorov za njeno sklenitev znan obseg slovenskega in jezikovno mešanega ozemlja, definiran z območjem obveznega dvojezičnega šolstva. Osnutek Klausovega zakona dokazuje, da je bil obseg tega območja znan predlagatelju zakona tudi po odpravi obvezne dvojezične šole, čeprav tega dejstva predlagatelj ni upošteval ter skušal v nadomestilo za »ugotavljanje« Slovencev uvesti plebiscitno glasovanje. Pa tudi v tem primeru bi bila slovenščina v izglasovanih občinah le pomožni jezik.

Tako kot predhodni zakonski osnutek je tudi ta ostal na papirju. Pač je iz problematike slovenskega jezika kot dodatnega uradnega jezika izšlo leta 1968 že omenjeno priporočilo direktije koroških deželnih uradov južnokoroškimi okrajnim glavarstvom o sprejemanju slovenskih ustnih vlog s tolmačem. Sem spada tudi priporočilo koroškega deželnega glavarja 52 južnokoroškim občinam, naj upoštevajo slovenščino v okviru občinskih uprav. Tako vidimo da sta iz obravnavane materije izšli v koroškem okviru le dve priporočili, ki dejansko ne obvezujeta nikogar. Značilno je tudi, da je zanj javnost izvedela le po posredni poti. V avstrijskem zveznem merilu pa je bil 8. oktobra 1968 sprejet sklep dunajskega ministrskega sveta po katerem naj pristojni ministri opozore podrejene na dolžnost sprejemanja slovenskih vlog, jih prevesti na uradne stroške na nemški jezik ter na zahtevo prizadete stranke priložiti slovenski prevod. Pregled izpolnjevanja tega naročila, ki ga je pripravil dr. Theodor Veiter (Kleine Zeitung, 11. januarja 1973) kaže, da je večina ministrstev izpolnila naročilo, vendar pa je bilo tudi to internega značaja, tako da je manjšina zanj izvedela le posredno in deloma šele z objavo dr. Veitra. Tako ni

čudno da so se po Veitrovih podatkih le posamezni Slovenci lahko poslužili nakazane pravice, ki jim jo lahko pristojni kadarkoli odvzamejo. Omeniti je še, da je bila spomladi 1972 na razgovorih med predstavniki urada avstrijskega kanclerja in prizadetih ministrstev na eni ter predstavniki Koroške (brez manjšine!) na drugi strani dana sugestija, po kateri naj bi nakazana interna navodila koroških oblasti iz leta 1968 spremenili v poseben normativni akt, ki bi ga izdala dunajska vlada v obliki uredbe. Vzporedno s tem so govorili še o problematiki predvidene reorganizacije koroškega sodstva s spremembo dosedanjih mej koroških sodnih okrajev ter v tem okviru o mestu slovenskega jezika. Več o tem tisk ni poročal, pač pa je bila že pred časom objavljena vest, da se območja južnokoroških sodnih okrajev ne bodo spreminjala. — Ob nakazani problematiki je omeniti, da je na sedežih južnokoroških okrajnih glavarstev poseben uradnik zadolžen uradovati s prizadetimi v slovenščini.

V.

Tretji manjšinski zakon, ki je bil sprejet za koroške Slovence, je zakon o dvojezičnih topografskih napisih z dne 6. julija 1972. Iz predgovodine tega zakona smo že omenili Klausov načrt. Znano je tudi, da je bil 27. 6. 1967 v uradu zveznega kanclerja sestanek namenjen temu vprašanju, na katerem so koroški predstavniki izjavili, da bi bila sploh najboljša rešitev opustitev tega vprašanja. Vzrok: vprašanje dvojezičnih topografskih napisov je »prevroče železo«. Stvar se je znova premaknila kot posledica slovenske reakcije na velikonemško pobarvano praznovanje petdesetletnice koroškega prebiscita leta 1970 (v mislih imamo znane napisne akcije, med katerimi so bile dodane izključno nemškimi krajevnimi napisom tudi slovenske oznake). Vse kaže, da so se pričeli socialisti kot sedaj vladajoča stranka ukvarjati z novim zakonom o dvojezičnih krajevnih napisih v drugi polovici leta 1971, sama vest o novem zakonu pa je prišla v javnost marca 1972. Ob tem je tisk poročal, da je koroška deželna vlada pripravila zadevni zakonski osnutek. Dodajal je tudi, da se je deželni glavar o tem vprašanju razgovarjal s kanclerjem Kreiskim, prosvetnim ministrom Sinowatzem in zastopnikom zunanjega ministra dr. Wodakom. Kreisky je po teh vesteh odobril načrt koroške deželne vlade, po katerem naj bi se uveljavili dvojezični krajevni napisi le na omejenem delu južne Koroške in še tu le po posameznih krajih in ne po večjih upravnih enotah. Pristal je tudi na uvedbo 20 % minimalni delež jezikovno slovenskega prebivalstva v posameznem kraju kot pogoja uveljavitve novega zakona; to določilo je označil za »primerno«. Tisk je še poročal, da bodo po novem zakonu prišteti k manjšini le tisti Korošci, ki so bili pri ljudskem štetju 1961 vpisani v eno od jezikovnih kategorij s »slowenisch«, kar pomeni, da so sestavljalci zakonskega osnutka odšteli od manjšine vse v »vindišarske« jezikovne kategorije vpisane južne Korošce. S tem so tudi pristali na politično diskriminacijsko tezo nemških

nacionalistov, po kateri se deli slovensko prebivalstvo Koroške na dve (po možnosti etnični) skupini: na Slovence in na »Windische«. Tisti del slovenskega prebivalstva, ki se podreja nemško nacionalnemu vplivu in ne vztraja na nacionalni enakopravnosti štejejo za »Windische«, slovenski značaj pa dopuščajo le drugemu delu slovenskega prebivalstva, ki se za tako enakopravnost aktivno prizadeva. Medtem ko je bila v prvi avstrijski republiki taka delitev slovenskega življa teza nemških nacionalistov in njihovih organizacij, je dobila na Koroškem domovinsko pravico šele z nacizmom in kot je videti je to nacistično pridobitev prevzela tudi druga avstrijska republika (decembra 1972 je koroški tisk označil odpis »vindišarskih« jezikovnih kategorij od jezikovno slovenskega življa Koroške za »koncesijo tistim nemško-koroškim skupinam, ki imajo ‚windisch‘ za jezik, različen od slovenščine in ki potrjujejo obstoj vindišarske narodnostne skupine« (Kleine Zeitung, 20. decembra 1972) ter s tem nakazal popuščanje koroških vladnih krogov koroškemu nemškemu nacionalizmu.

Da bi se še bolj zožile pravice manjšine, so se sestavljalci zakonskega osnutka poslužili jezikovnih podatkov štetja 1961, se pravi tistega štetja, pri katerem so do tega časa po drugi svetovni vojni naštelj najmanj jezikovno slovenskega življa Koroške.

Načelno izhodišče koroškega predloga je bila trditev, sloneča na podatkih štetja 1961, da manjšina ne naseljuje »zaključenega naselitvenega območja« in da tudi krajevno obstojajo močne (pač narodnostne in jezikovne) »diferenciacije«. Na politično ozadje takega postopka je oktobra 1972 pokazal deželni glavar Hans Sima v deželnem zboru. Sporočil je, da je imel 26. januarja 1972 razgovor s predstavniki Kärntner Heimatdiensta, katerim je zagotovil, da novi zakon ne bo uveljavljen po teritorialnem principu, prav tako pa bo izločena jezikovna kategorija »windisch« kot občevalni jezik in kot se je kmalu pokazalo s tem odšteta od manjšine! Sima je še dejal, da bodo z zakonom »enkrat za vselej« odstranjene s sveta prenapete slovenske zahteve ter gesla, kot je geslo o Slovenski Koroški. Kot je videti, je zakonski osnutek, ki je bil julija 1972 tudi zakonsko uveljavljen v nasprotju z a. d. p., pristajal na večino zahtev nemških koroških nacionalistov; izjema je bila pravzaprav odklonitev ugotavljanja manjšine, ki pa so ga to pot zamenjali jezikovni podatki štetja leta 1961!

Drugega maja 1972 je Sima predložil deželni vladi dokumentacijo o problematiki dvojezičnih topografskih napisov. Med drugim je dokumentacija opozarjala, da v času prve avstrijske republike niso bili sprejeti nobeni ustrezni ukrepi namenjeni manjšinskemu varstvu na Koroškem. Ob vprašanih novega zakona pa je med drugim nakazal, da so se po petdesetletnici koroškega plebiscita skalili tudi dobrososedski odnosi s SR Slovenijo, katere predstavniki so pogosto uradno ter neuradno zahtevali ureditev tega vprašanja. To in pa strah, da ne bi trpel ugled Avstrije zaradi očitnega (v izvorniku »eklatantnega«) neizpolnjevanja državne pogodbe sta privedla do reševanja tega vprašanja. Poleg tega je avstrijska vladna stran ob sprejemanju zakona in še kasneje poudarjala, da je bilo s sprejetjem zakona o dvojezičnih krajevnih napisih izpolnjeno še zadnje

odprto določilo člena 7 a. d. p. Bolj določen pa je bil zunanji minister dr. Kirchschräger, ki je izjavil da predstavlja zakon »kompromis«, pri tem pa seveda ni omenil, da je bil sklenjen ta kompromis mimo manjšine.

Nadaljnje pogajanje po uzakonitvi zakonskega osnutka o dvojezičnih krajevnih (po zakonu »topografskih«) napisih je znano. Konec septembra so priče oblasti postavljati dvojezične krajevne napise v 205 raztresenih krajih južne Koroške. Sledil je izbruh nemškega nacionalizma, spremljan z odstranjevanjem dvojezičnih krajevnih napisov, tako da danes ni kljub veljavnemu zakonu na Koroškem nobenega dvojezičnega napisa več. Znano je tudi, da so oblasti ustavile kazenske pregone proti uničevalcem dvojezičnih napisov ter s tem kapitulirale pred nacionalistično ulico oz. Kärntner Heimatdienstom. Konec oktobra je na interpelacijo predstavnikov obeh avstrijskih meščanskih strank, ljudske in svobodnjaške, kancler Kreisky med drugim nakazal možnost noveliranja julija sprejetega zakona. Čez nekaj dni pa je sporočil, da bodo nove dvojezične krajevne table opremljene z avstrijskimi in koroškimi barvami, da bo tako tudi navzven vidno, da leže dvojezični kraji Koroške v Avstriji in ne morda v kaki drugi državi. Meščanski tabor je v tem času znova postavil zahtevo po »ugotavljanju« manjšine, ki naj bi se po predlogu ljudske stranske izvedlo v modificirani obliki zakonskega načrta iz leta 1967.

Kot je znano, je Kreisky popustil zahtevi meščanskega tabora po spremembi zakona o dvojezičnih krajevnih napisih. V ta namen je bila sestavljena posebna komisija, sestavljena iz predstavnikov vlade ter političnih strank, iz ekspertov, južnokoroških županov in predstavnikov manjšine. Znano pa je, da se predstavniki manjšine dela komisije ne udeležujejo, saj je vanjo vključen tudi predstavnik »Bunda ter Kärntner Windischen« in podpredsednik Kärntner Heimatdienst dr. Valentin Einspieler (formalno kot zastopnik ljudske stranke). Komisija in njeni organi so se do danes večkrat sestali. Vprašanja, o katerih člani komisije razpravljajo so: kaj je manjšina, kaj je to dvojezično ozemlje, kaj je treba razumeti pod upravnimi in sodnimi okraji zajetimi v a. d. p. in podobno. Po pisanju Teodorja Veiterja, tudi člana komisije, so izvedenci v komisiji enotni v mnenju, da lahko veljajo v duhu državne pogodbe kot najmanjše območje veljavnost manjšinske zakonodaje, namesto v državni pogodbi jasno nakananih okrajev tudi občine. Poročila o delu komisije kažejo, kot da Avstrijem sploh ni bilo znano, kaj so podpisali z državno pogodbo, čeprav je njihov zunanji minister še leta 1953 (se pravi v času, ko je bil člen 7 a. d. p. že štiri leta do kraja formuliran) izjavil, da je Avstrija sodelovala pri dokončni formulaciji vseh določil tega člena ter dajala pristanek nanje. Značilno je, da skuša tudi Kreiskijeva komisija uveljaviti kvalificirano minimalno število pripadnikov manjšine kot pogoj manjšinske zakonodaje (20% delež za območja občin, 10% za sodne okraje in 5% za območja jezikovno mešanih političnih okrajev — Kleine Zeitung 26. maja 1973); pri čemer še ni soglasja glede morebitnega »ugotavljanja« manjšine ali uporabe jezikovnih podatkov posameznih ljudskih štetij (1951, 1961, 1971 ali kombinacije jezikovnih podatkov teh štetij).

VI.

Z nakazano manjšinsko zakonodajo je najtesneje povezana zahteva po ugotavljanju manjšine. Pravno analizo zahteve po »ugotavljanju« je podal dr. Janko Pleterski v razpravi Manjšinska zakonodaja na Koroškem po drugi svetovni vojni, Razprave in gradivo Inštituta za narodnostna vprašanja, št. 2/1960 in to ob analizi manjšinskega šolskega zakona za Koroško in zakona o slovenščini kot uradnem jeziku pred sodišči (oba zakona sta iz leta 1959). Na tem mestu se tako omejujemo na nekaj osrednjih opozoril.

Po obeh zakonih naj bi prišlo do izvedbene zakonodaje za »ugotavljanje« manjšine do 30. julija 1960. Iz tega časa je znan osnutek zakona namenjenega »ugotavljanju«, ki ga je izdelalo avstrijsko notranje ministrstvo. Po povzetku, znanem v verziji avstrijske tiskovne agencije APA, bi po zakonskem osnutku veljali za Slovence le tisti Korošci, ki bi se za takšne prijavili. Ugotovitev števila manjšine bi se po tem osnutku izvedla po postopku, ki bi se naslanjal na volivni red za zvezni avstrijski parlament. Namesto glasovalnic za politično stranko bi upravičenci dobili glasovalnico, na kateri naj bi odgovorili na edino vprašanje: »Ali ste pripadnik slovenske manjšine?«; na to vprašanje naj bi odgovorili z »da« ali »ne«.

Avstrijska zvezna vlada je zatem 20. septembra 1960 razpravljala o nakazanem osnutku in sklenila, da je treba to vprašanje rešiti skupaj s predvidenim splošnim ljudskim štetjem v začetku leta 1961, tako da bi rezultat štetja glede jezikovne pripadnosti prebivalstva vzela kot osnovo za ugotovitev številčne moči in teritorialne razprostranjenosti slovenske manjšine na Koroškem. Videti je, da je še pred izvedbo tega štetja vlada nameravala v tem smislu predlagati parlamentu zadevni zakonski sklep, ki bi bil formalno potreben, če bi hoteli ljudskemu štetju prisoditi tako veljavo, saj zakon o ljudskih štetjih določa, da imajo podatki štetja le statistične namene in da iz njega ni mogoče izvajati nobenih zakonskih posledic. — Kot smo videli, se zakonodajalec 1972 leta tega zakonskega določila ni držal! — Dejansko pa do podobnega zakonskega predloga ni prišlo in je štetje 1961 bilo izvedeno po običajnem zakonskem predpisu, ne bi bilo povezano z namenom ugotavljanja manjšine.

Dostopna dokumentacija kaže, da je bila od tega časa dalje zadeva z ugotavljanjem manjšine s strani avstrijske zvezne vlade de facto odstranjena z dnevnega reda, neglede na to pa je videti, da je avstrijska vlada še nadalje mislila na uporabo jezikovnih podatkov štetja 1961 kot na podlago za ugotovitev manjšine. Predvsem pa je ves čas po letu 1959 postavljala zahtevo po ugotavljanju manjšine, tudi v iniciativami v du-najskem parlamentu, svobodnjaška stranka (FPÖ). Istočasno je bila to zahteva Kärntner Heimatdiensta. V zadnjem času so slovenski nasprotniki še posebej zaostriili zahtevo po »ugotavljanju« po sprejemu zakona o dvo-jezičnih krajevnih napisih. Kärntner Heimatdienstu in FPÖ se je sedaj dokončno pridružila tudi ljudska stranka.

Oktoberja 1972 so koroški nemški nacionalisti zanesli nakazano zahtevo s posebno podpisno akcijo tudi na cesto, da bi tako izsilili sprejem zakona o ugotavljanju Slovencev. Po znanih podatkih je bilo zbrano na Koroškem 80 000 podpisov, sedaj pa se je akcija prenesla tudi na ostalo območje Avstrije in njeni pobudniki upajo, da bodo zbrali kakih 200 000 podpisov, kolikor jih za podobne akcije predvideva avstrijska zakonodaja. V ta namen je bil sestavljen poseben »nadstrankarski« odbor, sestavljen iz predstavnikov Heimatdiensta in obeh mešanih strank, ki naj bi vodil popisno akcijo, imenovano »referendum« (Volksbegehren). — V zadnjem času pristaja na izvedbo »ugotavljanja« manjšine tudi avstrijska socialistična stranka Avstrije.

Kot vidimo gre pri »ugotavljanju« manjšine za uzakonitev izključno subjektivnega principa pripadnosti k določeni narodnosti. V avstrijskem primeru naj bi to veljalo izključno za manjšine, medtem ko avstrijska praksa uvaja za »folksdojčerje« popolnoma drugačno merilo. Po avstrijskih zakonskih določilih se tako štejejo za folksdojčerje osebe nemške jezikovne pripadnosti; tako velja zanje izključno jezik kot objektivni znak nemške jezikovne pripadnosti (Bundesgesetzblatt št. 70/1951; 166, 167, 171, 172 in 209/1952 ter 142/1954).

Določba četrtega odstavka člena 7 a. d. p., ki zagotavlja, da so avstrijski državljani slovenske manjšine na Koroškem udeleženi pri kulturnih, upravnih in sodnih ustanovah z enakimi pogoji kot drugi avstrijski državljani, ni bila ves čas po letu 1955 urejena z nobenim zakonskim in dejanskim ukrepom. Vendar obdelava tega področja ni izgubila aktualnosti in to posebej še, ker je avstrijska pravna literatura v tolmačenju tega odstavka pozitivno evoluirala. Opozorimo, da so že Erläuternde Bemerkungen zum Staatsvertrag avstrijske vlade z dne 21. maja 1955 ugotovile, da gre ta določba čez okvir dotedanjih predpisov (o enakosti državljanov). F. Ermacora je sicer 1957. leta takšno tolmačenje zanimal in trdil, da ima ta določba izključno deklarativni značaj, vendarle že leta 1963 zavzel drugačno stališče, po katerem odstavek 4 člena 7 a. d. p. občutno povečuje obveznosti Avstrije (Handbuch, 533) in pomeni specialno določilo načela enakosti, tj. dejansko in ne le formalno enakost za manjšine v Avstriji (str. 44).

VII.

Zadnji, peti odstavek člena 7 a. d. p. je znano določilo, po katerem je prepovedana dejavnost organizacij, ki merijo na to, da bi odvzele slovenskemu in hrvaškemu prebivalstvu njegove lastnosti in pravice, ki jih imajo kot manjšine. V okviru tega določila v avstrijski zakonodaji vse do danes ni bilo sprejeto nobeno zakonsko določilo ali predpis. Izjema na tem področju je bil ponesrečen poskus socialistične stranke 1962. leta, da bi predložila parlamentu zakon o zaščiti notranjega miru, torej zakon, ki bi se neposredno dotikal tudi materije odstavka 5. Po tem zakonu naj

bi bil kaznovan tisti, ki bi ščuval na za človeško dostojanstvo žaljiv način proti rasam, cerkvam in narodom ali drugim določenim skupinam. Podpredsednik vlade dr. Pittermann je ob zakonskem načrtu 1962. omenil, da je bil ta sestavljen »ker prihaja vedno znova do žaljivih napadov na verske, narodne in rasne manjšine in pa do atentatov z eksplozivom proti simbolom demokracije«. Socialisti so predlog sicer predložili parlamentu, vendar pa zaradi drugačnih stališč vladne partnerice, ljudske stranke, do uzakonitve socialističnega predloga ni prišlo.

Po tolmačenju avstrijske strani je avstrijska vlada v svojem tolmačenju odstavka 5 kmalu po podpisu a. d. p. izjavila, da so določbe tega odstavka uresničene in zagotovljene že v dosedanjem pravu. F. Ermacora je celo trdil, da ima odstavek izključno deklarativni pomen. Vendar so v prihodnjih letih njegova stališča evoluirala in v svojem, že večkrat omejenem delu iz leta 1963, je med drugim ugotovil, da pomeni odstavek 5 člena 7 novost v avstrijskem pravnem sistemu ter da določbe o manjšinski zaščiti ne zadevajo samo posameznika, ali z drugimi besedami: odstavek 5 člena 7 v nasprotju z avstrijsko manjšinsko zakonodajo, ki skuša omejiti manjšinsko zaščito le na posameznika, ščiti slovensko in hrvaško skupnost kot celoto!

Ob konstataciji, da je zrasla ob Kärntner Heimatdienstu cela vrsta protislovenskih organizacij na Koroškem, je treba ob zahtevi po njihovi prepovedi v okviru problematike odstavka 5 posebej nakazati diskriminacijsko rabo oznake »windisch« s strani avstrijskih uradnih organov (npr. pri ljudskih štetjih), oznake, ki pomeni vsiljevanje etnološko neznanstvene kategorije in politiziranje vprašanja narodne etnične pripadnosti.

VII.

Člen 7 a. d. p. pa je le eno izmed vrste določil a. d. p., ki se dotika problematike slovenske in hrvaške manjšine v Avstriji. Gre za vrsto določil, ki so bila pri obravnavanju manjšinske problematike v Avstriji vse do danes nekoliko v ozadju. Tako določilo je člen 6, ki zagotavlja ne oziraje se na raso, spol, jezik ali vero uživanje človekovih pravic in svoboščin. To v bistvu deklarativno določilo člen 6 opredeljuje z obvezo, po kateri avstrijski zakoni »ne bodo ne po svoji vsebini ne pri izvajanju povzročili diskriminacije med prebvalci z avstrijskim državljanstvom glede na njihovo raso, spol, jezik in vero, bodisi glede na njihovo osebnost, lastnino, delo, poklicne in finančne interese, njihov pravni položaj, politične in državljanske pravice ali na kakem drugem področju« (podčrtal T. Z.). Kot vidimo gre za določilo, s katerim je dosedanja avstrijska manjšinska zakonodaja za Koroško v ostrem nasprotju, saj tako po vsebini kot po izvajanju bistveno krni pravice slovenske skupnosti.

Omeniti je tudi člen 8 a. d. p., ki med drugim zagotavlja vsem avstrijskim državljanom pravico, da so voljeni za javne dolžnosti, ne

oziraje se na raso, spol, jezik, vero in politično mišljenje. V mislih imamo dejstvo, da je pripadnikom slovenske manjšine zaprta pot do določenih služb, konkreten dokazan primer predstavlja koroška poštna direkcija (pri tem je značilno, da je uslužbenec te direkcije predsednik Kärntner Heimatdiensta dr. Feldner).

Člen 9 se dotika vprašanja ukinitve nacističnih organizacij v Avstriji. Posebej je določeno, da si bo »Avstrija prizadeva, da bi iz avstrijskega političnega, gospodarskega in kulturnega življenja odstranili vse sledi nacizma«. Prav tako bodo razpuščene vse fašistične organizacije (politične, vojaške in druge), »ki goje kakršnokoli dejavnost proti Združenim narodom, ali hočejo oropati prebivalstvo njegovih demokratskih pravic«. Posebej je določeno, da se »Avstrija pod grožnjo kazenskih sankcij, ki jih je treba takoj določiti v soglasju z avstrijskimi pravnimi predpisi, obvezuje, da bo prepovedala obstoj in dejavnost vseh omenjenih organizacij na svojem ozemlju«. Gre torej za določilo, ki se navezuje tudi na materijo odstavka 5 člena 7 državne pogodbe in to še posebej, ker kažejo nastopi Kärntner Heimatdiensta in vanj vključenih organizacij sledi usedlin polpreteklosti pri nastopanju do slovenske skupnosti. Že omenjena socialistična zakonska pobuda iz leta 1962 kaže, da Avstrija po sklenitvi državne pogodbe leta 1955 ni sprejela posebnih zakonskih določil namenjenih preprečevanju oživljanja ali gojenja nacistične misli. Pač pa je v tem obdobju prišlo do celotnostne amnestije nekdanjih nacistov. Najbrže ni naključno, da pada ustanovitev sedanjega Kärntner Heimatdiensta nekako v čas ob proglasitvi splošne amnestije nekdanjih nacistov. V nakazani kompleks spada še člen 19 a. d. p., nanašajoč se na spoštovanje in varovanje grobov vojakov, vojnih ujetnikov in v Avstrijo prisilno deportiranih državljanov zavezniških sil, ki so se bojevali proti Nemčiji. Isto velja tudi za spominske plošče, nagrobnike in spomenike, postavljene v spomin vojaški slavi armad, ki so se na avstrijskem ozemlju bojevali proti hitlerjevski Nemčiji. V širšem smislu spadajo v okvir člena 19 napadi na NOV Jugoslavije ter na koroške partizane kot protifašistične borce.

Iz petega dela a. d. p. je opozoriti na člen 26, ki govori o lastnini, pravicah in interesih manjšinskih skupin v Avstriji. Po tem določilo se je Avstrija obvezala, da bo, kolikor tega še ni bilo ukrenjeno, poskrbela za vrnitev odvzetega premoženja ali pa za odškodnino »v vseh primerih«, ko je prišlo po 13. marcu 1938 do odvzema zaradi »rasnega porenja ali vere lastnikov«. Gre torej za določilo, ki se nedvomno naša tudi na koroške Slovence. Slednje je Avstrija tudi priznala ter v šestdesetih letih povrnila slovenski manjšini del škode, ki jo je utrpela za nacizma.

(Opomba: pregled se navezuje na razpravo dr. Janka Pleterskega »Manjšinska zakonodaja na Koroškem po drugi svetovni vojni,« Razprave in gradivo Inštituta za narodnostna vprašanja, št. 2/1960, za čas po letu 1960 pa povzema tipkopisno razpravo istega avtorja »Manjšinska zakonodaja na Koroškem v letih 1960—1965« iz leta 1966 ter dokumentacijo Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani. Tekst je pripravil Tone Zorn).

Ljubljana, dne 1. julija 1974.